

que *si?*», se senten pronúncies reduïdes o alterades: només vulgars aquestes, o infantils (*birtát?*, val. *vi-tát?*); i típic del Ross. és *tat?*: «sem a Perpinyà, *tat?* vull anar a Narbona», Saisset (*Catal. d. R.*, 229, garantit per la mesura del vers).

La reculada de la forma popular *verdat*, davant l'excultisme *veritat*, és un fet que no té res de peculiar del català, car fou comú i rigorosament paral·lel en les quatre llengües centrals de la Romània. En italià arcaic es deia *vertà*, així encara en Guittone d'Arezzo (c. 1280), però ja en Dante (*Par.* iv, 71), Petrarca (S. 231.6) etc. trobem només la forma *verità*. En francès *vérité* es documenta copiosament des del S. XII, però hi hagué *verté*: i es queda ben curt el Bloch-W. quan diu que aquest es troba «quelquefois au M. Âge», car és encara la forma comprovada pel metre en Villon a mj. S. xv («Bien est *verté* que j'ay amé / ---», *Testament*, v. 193).

En oc. antic les dues formes *vertat* i *veritat* lluitaren porfidiosament: *veritat* ja està comprovat pel metre en el text més antic, c. l'any 1100, el *Boeci* («cuntra menzonga sun fait de *veritat*», v. 222); i és també la de dos textos, tan coneguts, del S. XIII, com el *Saint Honorat* i les *Novas* d'Izarn; però *vertat* resta predominant en tota l'època trobadoresca: *Castiagilós*, *Jaufré, G. de Rossilhon*; la *Chrest.* d'Appel en publica exs. en una *Balada* i en una *Razó*, i és encara la forma assegurada pel metre en un trobador relativament tardà, el provençal Raimbaut de Vaqueiras, princ. segle XIII; en el text tolosà de la *Crozada*, c. 1230, el metre comprova totes dues formes en sengles versos; l'occità és de totes quatre llengües aquella on la forma hereditària ha resistit més, car avui mateix, resta *bertat* en gascó, des del Bearn fins a la Vall d'Aran, també en Llemosí, i part d'Alvèrnia; però allà i tot, domina de molt *veritat*, que crec general a Provença, Llgd. i part del domini alvernès.

De tota manera, si en la nostra llengua la forma arcaica *vertat*, amb síncope, apareix més rarament, en part pot ser perquè la llengua literària nostra, igual que la d'Itàlia, no comencen a fer concurrència al llatí fins a data més tardana que les dues llengües de França, quan ja la forma cultista havia tingut de temps d'anul·lar-hi l'altra quasi del tot.

Tanmateix en quedaren rastres. Es constata en textos poètics, on gràcies al metre, veiem que la forma *veritat* és una innovació de l'escriba (per a qui *verdat* ja era mort), en violació de la mesura del vers. No és estrany, doncs, que s'hi hagin desorientat filòlegs antiquats, creient que *verdat* i el seu derivat *verdader* siguin «castellanismes». Però, tanmateix és ridícul parlar de castellanismes en el S. XIII; per més que en la llengua moderna s'hagi esborrat *verdat* totalment sense deixar-ne rastre, ni entre les gents i les zones de lèxic més impur.

L'arcaic Guillem de Cervera, a mj. S. XIII, ¿va escriure *verdat* o *veritat*? Hi apareix en diversos pasatges, almenys dos, en els proverbis del poeta cerverí: «Rey qui jutja sa gent, / a dreyt e ab *verdat*, / pot sezer fermament / en seti endressat» «ull qui molt vol

parlar / --- / vol s'ànima nafrar, / metén per *verdat*, faules», 709d i 601/587/628d; i algun altre que hi afegeix Llabrés en el seu *Estudi del Cançoner d'Urgell*, p. xx.⁴ Està ben assegurat pel metre que era un bisíllab: impossible que fos *veritat*. El *Canç.* d'Urgell hi posa *verdat* en tots els casos, el de Venècia *vertat*; les regles de la crítica de textos ens farien decantar per *verdat*, en qualitat de «lectio difficilior»; i és natural que l'escriba de Venècia hi vagi introduir *vertat*, en tant que forma trobadoresca, ja que aquest escriba prou sovint provençalitza.

En l'arcaic poema dels *Set Savis*, escrit pels mateixos anys, crec haver vist *vertat* conservat en el ms., en algun pasatge que després no he trobat (és un text de milers de versos), però tinc nota de 8 pasatges on el mot figura, sempre escrit *veritat*; ara bé en aquesta obra la versificació és invariablement regular, tots els versos coixos hi tenen una esmena que s'imposa; i és cert que en dos dels pasatges el metre demana *veritat* (2010, 2119), però en els altres sis imposa esmenar posant-hi un bisíllab: vv. 1496, 2022, 2410, 2423, 2427, 2458. Diria *vertat* o diria *verdat?*; més aviat, aquest en tot cas no *veritat*.

En les *Lleg. Rimades* de la Bíblia de Sevilla, c. 1300, consta *vertats* en el ms., v. 370, i el copista ha alterat en *veritat* en els altres casos (358, 1247, 1301, 1307), però en tots ells el metre imposa un bisíllab (fos *verdat* en algun cas, o sempre *vertat*), en casos tan clars com: «que sent' Elena o tramès / a Costantí, sí com dit és, / que son fiyl era, per *vertat*: / per sant tresor li-u à donat». Veg. el text en *LleuresC*, 220ss. Encara Eiximenis va escriure *vertat* (o *verdat*) segons el metre en dos versos, on després, en prosificar-ho, va canviar aqueixa forma ja només poètica, en *veritat* (*EntreDL* I, sèrie VIII, 3.6 i 3.15).

En fi la forma *verdat* consta conservada pel ms. en diversos documents, p. ex. un de cancelleresc, de 1323, («*él respòs: e és verdat que axí fos, que no ns recorda?*»), llenguatge viu d'un ambaixador, que no està per imitacions eclesiàstiques, Finke, *Acta Ar.* II, 585, més cita en *acordar*, *RECORDAR*, en «obri a la *verdat* qui al pitz veu» en el Purgatori (xxv, 67) d'A. Febrer; i en el Sermó de Muntaner: «que així per la *verdats*, que valent d'un crestell / no preson l'als del món», § 272, Casac. VIII, 10.1). Certament hi ha sempre *veritat* en Muntaner, fora d'aquest cas únic: per ell, per Eiximenis i per tots els altres textos citats es veu, doncs, concordement, que *verdat* era en els nostres Ss. XIII-XIV un arcaisme conservat pels poetes, i considerat admissible en llenguatge poètic, doncs laic, mentre que la prosa ja l'havia desterrat, sota la pressió dels moralistes i juristes. Però ningú pensarà, és clar, que en aquest temps pogués ser un castellanisme. I no menys cal excloure la idea d'un provençalisme, puix que justament només hi hagué *vertat* en llengua d'oc: mai, però, *verdat* amb *-d*.

Verdader és derivat de l'arcaic *verdat*, i és mot irremprotxable, catalaníssim, com vaig deixar establert en una nota de *LleuresC*, 47-51, amb raons i dades que ací per tant ens podem estar, en gran part, de repe-